

Активний туризм в Українських Карпатах, витоки становлення: історичний аспект

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Постановка наукової проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах розвитку української держави туризм стає дійовим засобом господарювання, надходження значних коштів до державного бюджету, однією з форм раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, вивчення історії рідного краю та його історико-культурної спадщини, що є могутнім чинником формування національно свідомих громадян незалежної України.

Одним із найпопулярніших центрів туризму в Україні є Українські Карпати. Завдяки мальовничим ландшафтам, етнографічній розмаїтості цей край має сформований імідж одного з найпривабливіших регіонів України. Саме тут є ідеальні умови для інтенсивного розвитку активного туризму, зокрема пішохідного, водного, лижного, кінного тощо, витоки якого сягають у минулі століття [9–11]. Звернення до нагромадженого досвіду минулих поколінь, його детальний аналіз дає можливість творчо використовувати ці надбання в сучасних умовах.

Завдання дослідження – на основі опрацьованих архівних матеріалів та наукової літератури проаналізувати витоки становлення активного туризму в Українських Карпатах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки або перші паростки українського туризму можна простежити ще за часів існування Давньоруської держави. Про це свідчать тогочасні писемні джерела, в яких описуються релігійні, дипломатичні, економічні, військові та культурні зв'язки русичів із багатьма народами Західної Європи та Середнього Сходу. Мандрівники з руських земель у складі купецьких караванів, релігійних чи дипломатичних місій відвідували Візантію, Польщу, Францію, Німеччину, Скандинавські країни, Палестину, Індію. Такі подорожі українців за кордон та мандрівки іноземців по українських землях, власне, і створили підґрунтя для зародження туристичного руху в Карпатах.

Описи Галицької землі, зокрема Карпат, знаходимо у творах українських та чужоземних мандрівників і дослідників цих земель. У ряді реалій і повідомлень про історичні події дипломатів різних рангів цей матеріал настільки великий, що вже систематизований за сторіччями й описаний у багатьох публікаціях та збірниках. Досить указати на низку публікацій І. Кревецького у кінці 1920 – на початку 1930-х рр. у галицькому часописі “Нова зоря”, збірника В. Січинського “Чужинці про Україну” [12], або ж новіші публікації Я. Ісаєвича, Г. Нудьги, І. Сварника про подорожі чужинців по Україні [14]. Цікавими є “Описи України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до меж Трансильванії, разом із їхніми звичаями, способом життя й ведення війни” французького військового інженера Гійома Левансера де Боплана, у яких чимале місце відведено природно-географічним умовам Карпат [4].

Неодноразово мандрував по Галичині й Ульріх фон Вердум, який залишив описи своїх вражень. Вони не тільки розкривають сам процес подорожування у XVII ст., але і є цінним джерелом з історії Галичини тієї доби. Ульріх фон Вердум народився в Західній Німеччині на узбережжі Північного моря, а служив у Польщі й мав можливість здійснити чотири подорожі по Галичині (на сучасних теренах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей) і Волині, які описав у своїй праці “Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672 через королівство Польське”, а переклав українською мовою І. Сварник [14].

У XVII ст. туристські подорожі стають невід'ємною ланкою економічного та суспільно-політичного життя європейських народів. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. мандрівки набувають рис наукових експедицій пізнавально-виховного й оздоровчого характеру.

На наш погляд, важливе місце у формуванні туризму як соціально-культурного явища відіграв В. Григорович-Барський, який у 20–40-х рр. XVIII ст. відвідав Галичину, Австрію, Угорщину, Словаччину, Італію, Грецію, Сирію, Туреччину, Румунію.

Однак найпомітнішим серед мандрівників по Галичині кінця XVIII ст. був професор Львівського університету, відомий учений і мандрівник Бальтазар Гакет. Свої мандрівки він почав із Покуття й Гуцульщини, де вивчав будову та флору Карпат. Його мандри сягали й далі на захід – до Дрогобича, Добромиля, Перемишля, Дуклі. А наступним етапом його подорожей стали польські та чеські Татри [2].

Одним із фундаторів ідеї галицького мандрівництва у XIX ст. був відомий дослідник слов'янських старожитностей, археолог Адам Чернецький (більш знаний під псевдонімом Зоріан Доленга-Ходаковський). Протягом 1813–1821 рр. він здійснив низку мандрівок по українських, білоруських, польських і російських землях.

30-ті рр. XIX ст. стали переломними у формуванні туризму як форми й способу пізнання рідного краю в Галичині. Одним із чинників національно-культурного відродження в західноукраїнських землях стала організація красназавчих подорожей, спрямованих на дослідження народного побуту та фольклору. Провідниками організації таких спеціальних народознавчих мандрівок стали члени “Руської трійці” М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький.

Вони багато мандрували по землях Східної Галичини, Північної Буковини й Закарпаття, під час яких шукали старі рукописи, книги, грамоти, записували фольклорні матеріали [5].

Я. Головацький та І. Вагилевич заклали основу для вивчення побуту й фольклору карпатського краю, дали поштовх подальшим мандрівкам для інтелігенції й особливо студентської молоді.

Саме завдяки членам “Руської трійці” розгорнуто цілеспрямовану роботу з вивчення галицького регіону. З цією метою використовувалися довготривалі етнографічні подорожі територією Східної Галичини, Північної Буковини й Закарпаття. Я. Головацький та І. Вагилевич першими на західноукраїнських землях підняли питання про організацію народознавчих мандрівок. Їхні подорожі мали не тільки пізнавальну, а й освітньо-виховну мету. Це послужило поштовхом і зразком для наступних поколінь красназавців.

Діяльність “Руської трійці” була продовжена їх послідовниками, зокрема В. Ільницьким, М. Устияновичем, А. Могильницьким, Й. Кобринським та ін.

В. Ільницький був відомим мандрівником й автором багатьох наукових праць і розвідок. Протягом 1845–1860 рр. здійснив багато подорожей по території Галичини та країнах Європи, зокрема Словаччини, Угорщини, Італії, які описав у своїх працях “Образки з Угорщини”, “Записки руського мандрівника”, “Образки з світу альпійського”, “Подорож школяра до Італії” та ін. [15].

Серед дослідників Галичини другої половини XIX ст. слід виокремити І. Гавришкевича, який багато мандрував і досліджував Карпати. Крім того, він “відкрив” вісім вершин. У статті “Висоти Східної Галичини і Буковини” автор описав українські назви 2000 висот, які він виявив із карт Кумерсберга [13]. Власне, його слід уважати піонером на ниві галицької картографії XIX ст.

Пристрасним мандрівником був також О. Партицький, який багато подорожував по Галичині. Зокрема, влітку 1865 р. він разом із З. Пославським, Д. Танячевичем, І. Мандичевським, Ю. Целевичем, Н. Вахнянином узяв участь у тижневій мандрівці по Галичині.

Неперевершеним організатором багатьох науково-пізнавальних подорожей та експедицій був І. Франко.

У 1883 р. І. Франко організував етнографічно-статистичний гурток, який пізніше реорганізувався в “Кружок для устроювання мандрівок по ріднім краю”. Під безпосереднім впливом красназавчої діяльності І. Франка на території Східної Галичини у 1883–1889 рр. відбуваються шість щорічних мандрівок передової студентської молоді. Про них збереглися описи, надруковані в газеті “Діло” у 80-х рр. XIX ст.

Туристичний почин І. Франка надихав студентську молодь на розвиток подальших мандрівок. Яскравим прикладом цьому можуть бути організовані у 1889–1905 рр. мандрівки української молоді з концертами по Галичині.

Починаючи з 1901 р. по 1914 рр., І. Франко відвідував і проживав у с. Криворівня, що на Верховинщині. Звідти здійснив ряд мандрівок на “Церкви”, де розміщена підземна печера, на Кичери довкруги Криворівні, на г. Писаний Камінь, г. Ватанарку (там тоді сходилися кордони трьох держав – Австрії, Угорщини й Румунії), Сине Плесо, потік Добрин, Чивчин, г. Довбушанку, г. Говерлу [17] та на інші вершини Чорногірського й Горганського хребтів. Крім пішохідних мандрівок, він дарабою плив Черемошем до Вижниці [1].

Багато провів у мандрівках по Бойківщині й Підкарпаттю відомий на той час художник К. Устиянович. Він об’їздив не тільки Галичину та Буковину, а й бував на Східній Україні й у Росії, зокрема в Києві та Петербурзі. Їздив до Угорщини, Румунії й Італії, здійснив подорожі в Альпи та Апеніни, залишив спогади про перебування в Римі та Неаполі (1888 р.) й на Кавказі (1902 р.).

У кінці XIX ст. у багатьох країнах Європи вже існували туристичні товариства, зокрема в Австрії, Польщі, Чехословаччині, Німеччині, серед них – Австрійський альпійський союз (Osterreichischer Alpenverein), створений у 1862 р. Австрійський туристичний клуб (Osterreichischer Touristenclub)

(1869 р.) і Польське товариство Татранське (Polske Towarzystwo Tatrzańskie) (1873 р.). А вже у 1876 р. були організовані відділи Польського товариства Татранського, а на Прикарпатті – Станіславівський відділ, який функціонував у Станіславі до 1892 р. та пізніше у 1923–1939 рр., і Чорногірський у Коломиї (1876–1939 рр.), які організували багато мандрівок по Карпатах [9]. Дещо пізніше в Чехословаччині створено Клуб чехословацьких туристів (Klub Ceskoslovenskych Turistu – KCST), один із відділів якого працював у Рахові.

20 травня 1910 р. у Станіславі на загальних зборах затверджено Статут товариства “Чорногора”, де обрали голову й членів Виділу (Ради). Головою товариства став С. Стеблицький, а до Виділу ввійшли Я. Грушкевич, І. Стасинець, Л. Чачковський, Й. Білінський.

Українське туристичне товариство “Чорногора” ставило перед собою такі завдання:

- 1) пізнання краю, гір Галичини, Буковини, Альп і Татр;
- 2) збір матеріалу про ці гори;
- 3) агітація й пропаганда серед туристів та дослідників природи;
- 4) співпраця з НТШ у Львові, Австрійським туристичним клубом і Польським Татранським туристичним товариством;
- 5) надання методичної та практичної допомоги в проведенні мандрівок.

Досягнення результатів цих завдань планувалося здійснити за допомогою: 1) зборів і спільних мандрівок; 2) виставок та наукових туристичних звітів; 3) видавництва журналу, публікацій наукових статей, видавництва поштових листівок із краєвидами гір, описів маршрутів, картографічного матеріалу; 4) будівництва та догляду за туристичними притулками, мостами, стежками, дорогами, маркування маршрутів у горах, 5) будівництва літньої бази (табору); 6) наявності в горах штатних працівників (провідників, гірської сторожі). За час свого існування товариство “Чорногора” проводило збори, конференції, прогулянки, екскурсії, мандрівки, друкувало фотографії вершин Карпат. Для любителів подорожувати видавали статті, нариси з туристично-краєзнавчої проблематики.

Після закінчення Першої світової війни на теренах Східної Галичини поступово починає відроджуватися туристично-краєзнавчий рух. У 1920-х рр. він набирає більш організованих форм. У справі його відновлення активну участь узяли кращі представники української інтелігенції [8].

30 травня 1922 р. знову розпочинає свою діяльність Українське туристичне товариство “Чорногора” у Станіславі, яке ставило перед собою подвійне завдання. З одного боку, це вивчення й дослідження Карпат, з іншого – збирання, розповсюдження відомостей про історичні та природно-ландшафтні місця краю.

Для досягнення своєї мети товариство влаштовувало збори, звіти, конференції, забави, спільні туристичні мандрівки, теоретичні й практичні заняття з молоддю. Також воно утримувало фахову бібліотеку зі спеціальною літературою на туристично-краєзнавчу тематику, картами, схемами, науковими статтями й описами туристичних маршрутів. Водночас члени товариства здійснювали видавничу діяльність, співпрацювали з українським мандрівничо-краєзнавчим товариством “Плаї”, Подільським туристичним товариством та польським Татранським туристичним товариством.

У 1921 р. у Львові І. Крип'якевич заснував “Кружок любителів Львова”, який мав три секції: мандрівничу, екскурсійну та збір старовини. Саме з його ініціативи організовувалися перші мандрівки по Львову і його околицях.

У жовтні 1924 р. у Львові засновано краєзнавчо-андрівниче товариство “Плаї”, яке скликало загальні збори, конференції, реєструвало історичні пам'ятні місця краю, розробляло туристичні маршрути по Галичині. Тут працювали лекційна, екскурсійна й андрівничі комісії. Першим головою товариства став громадський діяч В. Старосольський.

Метою товариства було: а) дослідження рідного краю; б) вивчення й охорона пам'яток історії, культури та природи; в) збирання й зберігання предметів старовини, зразків народного мистецтва й промислів [6].

Із лютого 1925 р. почав виходити часопис “Туристика і краєзнавство” (редактор І. Крип'якевич), а в 1935 р. товариство видає часопис “Плаї” (редактор С. Щурат) і з 1937 р. – щомісячний журнал “Наша Батьківщина” (редактор С. Щурат), у яких публікували матеріали археологічного й етнографічного характеру, присвячені окремим місцевостям Галичини, а також звіти про діяльність товариства, хроніку краєзнавчого життя, нариси з історії туризму та краєзнавства.

У червні 1932 р. у м. Самборі створюється філія краєзнавчо-андрівничого товариства “Плаї”, яка координувала свої дії із товариством “Бойківщина”.

Слід зазначити, що серед різних видів туризму на той час у Галичині найбільшого розвитку набув пішохідний. Розроблялися нові туристичні маршрути, проводилося їх маркування й стали еталонними для всіх мандрівників. Такі маршрути проходили Бескидами та Чорногорою.

Протягом 1920–1939 рр. членами туристичних товариств проведено багато мандрівок по Карпатах, а з 1928 р. – пішохідні та лижні походи по території Чехословаччини та Румунії. Туристичні товариства мали свої притулки в Карпатах (Ворохта, Яремча, Бистриця, Гута, Осмолода), Буркуті, під г. Копиляш, г. Фуратик і г. Попадаю, в яких працювали штатні працівники.

Велику роль у розвитку лижного туризму відіграло заснування Карпатського лещетарського клубу (КЛК) (1924 р.). О. Кузьмович занотував, що однією з перших мандрівок членів КЛК до Зелем'янки та Славська була подорож на лижах у січні 1925 р. і в цьому ж році розпочинаються регулярні проведення лижних мандрівок різної складності. Весною цього року члени КЛК здійснили перший лижний похід у Чорногорі під керівництвом І. Мрица [7].

Разом із лижним туризмом пропагувався й велотуризм. Помітний внесок у його розвиток зробив член туристичного товариства “Плаї” В. Левицький. Спочатку це були одноденні та дводенні мандрівки. Поступово маршрути ускладнюються, їх відстань збільшується. Так, у 1929 р. О. Савчинський, І. Мазяк та В. Кіщій здійснили тижневу подорож за маршрутом міст: Стрий – Дрогобич – Самбір – Перемишль – Яворів – Львів – Стрий, подолавши за 6 днів 400 км. Улітку 1931 р. група мандрівників товариства “Плаї” здійснила мандрівку за маршрутом: Львів – Сянок – Львів.

У 1930 р. під керівництвом О. Заславського (член товариства “Чорногора”) група мандрівників-велосипедистів здійснила тижневу подорож за маршрутом: Стрий – Станіславів – Ворохта – Косів – Коломия – Снятин – Заліщики – Чортків – Скала над Збручем – Тернопіль – Галич – Ходорів – Жидачів – Журавно – Стрий. За десять днів мандрівники подолали понад 800 км.

Зауважимо, що протяжність та складність маршрутів у всіх видах туризму збільшувалася з кожним роком, що свідчило про вдосконалення технічної підготовки мандрівників.

У туристичних товариствах набуває поширення і водний туризм. Цьому сприяла мережа річок, серед яких особливе місце посідав Дністер. Засновником водного туризму в Галичині був Я. Гладкий, який організував у 1927 р. подорож із м. Стрий униз по річці Дністер і до м. Заліщики. За 10 днів мандрівники подолали понад 250 км. У 1934 р. відбулася водна мандрівка членів туристичного товариства “Плаї” по Дністру за маршрутом: Львів – Заліщики.

У 1931 р. у Львові при українському спортивному товаристві “Україна” почала діяти туристична секція, яка стала організатором водних, пішохідних та лижних туристичних мандрівок. Крім того, вони проводили акцію під гаслом “1000 км – пішки”.

У 1932 р. відбулася мандрівка за маршрутом Львів – Говерла – Заліщики – Львів. У 1933 р. здійснена водна подорож по р. Буг до Кристонополя. Пройдено 511 км за 21 день [3].

Із 1932 р. членами “Плаю” була організована перша мандрівка на мотоциклах за маршрутом: Львів – Перемишль – Львів. Хоча в цій мандрівці взяло участь лише 12 учасників, але це дало поштовх для розвитку мотоциклетного туризму на Галичині [16].

Висновки. Таким чином, діяльність туристичних товариств “Чорногора” й “Плаї” сприяла організації культурно-освітньої та оздоровчо-рекреаційної роботи. Головною метою їх праці стало дослідження краю, вивчення й охорона пам'яток історії, культури та природи, збирання й зберігання предметів старовини, народного мистецтва та промислів. При цьому, складники туристично-краєзнавчої діяльності, насамперед, культурно-освітні та фізично-оздоровчі ідеї, широко використовувалися для формування духовно-моральної, гармонійної особистості й заклали основи становлення та розвитку активного туризму в Карпатському регіоні.

Література

1. Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра / П. Арсенич. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. – 80 с.
2. Вальо М. “Руська трійця” : її оточення, послідовники і дослідники / М. Вальо // Шашкевичіана. Вип. 1–2. – Львів ; Броди ; Вінніпег : [б. в.], 1996. – С. 26–32.
3. Думкович М. Туристична-крайова секція (1931–1934 рр.) / М. Думкович. – Л. : [б. в.], 1936. – С. 98–107.
4. Дзюба О. Гійом Левассер де Боплан. “Описи України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення війни” / О. Дзюба, О. Ігнатова. – К. : Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 256 с. ; Т. 2. – 112 с.
5. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці” / Р. Кирчів. – К. : Наук. думка, 1990. – 338 с.
6. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство “Плаї” (1924–1939 рр.) / А. Козицький // З історії вітчизняного туризму : зб. наук. ст. – К. : ФПУ, 1997. – С. 58–65.
7. Кузьмович О. Початок і розквіт Карпатського клубу 1924–1984 рр. / О. Кузьмович. – Львів ; Мюнхен ; Нью-Йорк : [б. в.], 1989. – 96 с.

8. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині (1830–1939 рр.) / Я. Луцький. – 2-ге вид., доп. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 140 с.
9. Маланюк Т. Особливості використання наявних туристсько-краєзнавчих ресурсів Івано-Франківщини в організації виховної роботи дитячо-юнацького туризму / Т. Маланюк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1. – С. 76–80.
10. Нестерук Ю. З історії рекреаційного природокористування у Чорногорі та шляхи його оптимізації в сучасних умовах / Ю. Нестерук, І. Рожко // З історії вітчизняного туризму : зб. наук. ст. – К. : ФПУ, 1997. – С. 182–191.
11. Подорож в Українські Карпати : збірник / упоряд. М. Вальо. – Л. : Каменяр, 1993. – 270 с.
12. Січинський М. Чужинці про Україну / М. Січинський. – Л. : [б. в.], 1991. – 96 с.
13. Серкіз Я. Іван Гавришкевич – мандрівник і краєзнавець / Я. Серкіз // Розвиток туризму в Україні : зб. наук. ст. – К. : Слов'янський діалог, 1995. – С. 140–146.
14. Сварник І. Україна XVII ст. очима іноземця / І. Сварник // Жовтень. – Л., 1983. – № 9. – С. 85.
15. Созанський І. З літературної спадщини Василя Ільницького / І. Созанський // Записки НТШ. – Т. LXVI. – Л. : [б. в.], 1905. – С. 1–59.
16. Спортивний альманах. – Л. : [б. в.], 1933. – 164 с.
17. Франко П. Іван Франко зблизька / П. Франко // Іван Франко у спогадах сучасників. – Л. : [б. в.], 1956. – С. 309–316.

Анотації

У статті висвітлено витоки становлення й розвиток активного туризму в Українських Карпатах, охарактеризовано діяльність товариств “Чорногора”, “Плай”.

Ключові слова: активний туризм, товариства “Чорногора”, “Плай”, форми роботи.

Василий Луцкий. Активный туризм в Украинских Карпатах, истоки становления: исторический аспект. *В статье освещены истоки становления и развития активного туризма в Украинских Карпатах, дана характеристика деятельности обществ “Чорногора”, “Плай”.*

Ключевые слова: активный туризм, общества “Чорногора”, “Плай”, формы работы.

Vasyl Lutskiy. Active Tourism in the Ukrainian Carpathians – Sources of Becoming: Historical Aspect. *In the article the sources of the becoming and development of the active tourism in the Ukrainian Carpathians are revealed. The activity of the companies “Chornogora”, “Plaj” is characterized.*

Key words: active tourism, companies “Chornogora”, “Plaj”, forms of their work.